

„MAI ESTE OARE ACESTA UN OM?” VICTIME ȘI CĂLĂI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ DESPRE COMUNISM

Andreea ZAVICSA

Abstract: This paper investigates how the contemporary Romanian literature reimagines the role of the Securitate and the victim-perpetrator relationship within the framework of communist memory. Building on existing critical studies (Ruxandra Cesereanu) and analyzing recent novels (by Lucian Dan Teodorovici, Bogdan Crețu, Alexandru Vlad, Radu Aldulescu and Cristian Teodorescu), our purpose is to highlight a narrative shift from black-and-white depictions to more nuanced portrayals of the torturer. Contemporary fiction not only gives voice to trauma and historical memory but also attempts to understand the psychological and social complexities of those involved in the repressive system. The study raises questions about fear, abuse, moral responsibility, and the potential for rehabilitation, within a literary landscape marked by ethical dilemmas. Thus, post-communist Romanian literature becomes a space for confronting the past and reflecting on how evil is perpetuated – or humanizes – through storytelling.

Keywords: Securitate, stalinism, torturer, memory, contemporary Romanian literature, narrative perspectives.

*Puși față în față
Gardianul și nenorocitul
Le-am privit ochii
Îi judecam pe amândoi
Fiare amândoi, gardianul și nenorocitul
La fel, întotdeauna*

*Frica în ambele părți
A cui e frica mai mare, priveam ochii
Dacă aş fi fost între cei doi
Lama cuțitelor-priviri¹*

(Daniela Rațiu, *Frica, fiară*)

Introducere

Literatura are un rol esențial în păstrarea și reactivarea memoriei colective, mai ales atunci când istoria oficială ezită sau eșuează în a reflecta suferințele individuale și traumele societății. În acest context, continuând un studiu întreprins în 2012 de cercetătoarea Ruxandra Cesereanu în privința reprezentărilor Securității în literatura română contemporană, demersul de față își propune să aducă o contribuție relevantă la patrimoniul cultural și identitar românesc, investigând felul în care proza de azi reconfigurează memoria comunismului și reanalizează relația dintre victime și călăi, nu doar ca proces de rememorare, ci și ca act de (re)conștientizare socială.

Dintre toate formele de control, manipulare și subjugare a societății în anii comunismului românesc, se prea poate ca funcționarea Direcției Generale a Securității Poporului, sau, mai pe scurt, a Securității, să fi fost cea mai eficientă unealtă folosită de liderii comuniști din 1948 și până la prăbușirea regimului în decembrie 1989 pentru a transforma populația țării într-o masă obedientă de indivizi suspicioși, reținuți în vorbe și în gesturi chiar și la mai bine de 30 de ani de la Revoluție. Studiile socio-politice concentrate pe activitatea DGSP-ului au scos în evidență atât etapele sale de existență, cât și mijloacele represive întrebuințate pentru a îngradi libertățile cetățenești și pentru a supraveghea și preveni „elementele dușmănoase”, adică persoanele care îndrăzneau să se opună noii ordini. Într-un articol intitulat „Securitatea și moștenirea sa”, cuprins în volumul *Comunism și represiune în România: istoria tematică a unui fratricid național*, coordonat de Ruxandra Cesereanu, Marius Oprea inventaria principalele atribuții ale sus-numitei instituții:

¹ Daniela Rațiu, *Anestezia: un singur poem*, București, Casa de pariuri literare, 2022, p. 23.

„(...) impunerea politicii economice a Partidului la nivelul întregii țări (naționalizare, colectivizare, impunerea sistemului de cote etc.), lichidarea grupurilor de rezistență armată, pregătirea și supravegherea operațiunilor de legitimare a puterii comuniste prin organizarea de pseudoalegeri, supravegherea și anihilarea liderilor politici anticomuniști din țară și străinătate, prevenirea apariției și lichidarea oricăror curente de idei anticomuniste în rândul ierarhilor diverselor culte, în cadrul unităților de învățământ, în cultură ș.a.m.d.”².

În funcție de perioada avută în vedere, practicile și strategiile securiste de instaurare și menținere a controlului asupra populației diferă ca grad de severitate și mod de manifestare:

„Sub controlul direct și permanent al Securității, toate instituțiile implicate în angrenajul represiunii au concurat în a asigura caracteristica generală a sistemului și regimului penitenciar, aceea de distrugere fizică și psihică a opozanților și de timorare a celorlalți. Perioadei 1949-1953 îi este unanim recunoscută nota de paroxism a terorii, cu cele mai multe victime și cu cele mai inumane mijloace. Au urmat anii așa-zisei relaxări, 1954-1956. *Anul Genevei*, 1955, a însemnat momentul maxim al refluxului represiunii, din toamna anului 1956 trecându-se gradual la cea de-a doua perioadă de maximă teroare, 1958-1962”³.

O a treia etapă, care a modificat mai subtil și mai rafinat psihicul cetățeanului din comunism, până în faza în care se poate vorbi despre o stare persistentă de paranoia, este cea de după eliberarea foștilor deținuți politici, în urma decretului de amnistiere din 1964, când:

„(...) frica a părăsit și ea sediul Securității, a ieșit din pușcării și din lagăre de muncă în stradă, a intrat în casele oamenilor și a pervertit conștiințe. Procesul de transformare a fricii într-un reflex social a fost rezultatul unei acțiuni concertate, pusă la punct de către Securitate, în urma conducerii

² Marius Oprea, „Securitatea și moștenirea sa”, în Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Comunism și represiune în România: istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 184.

³ Ioan Ciupea; Stăncuța Todea, „Represiune, sistem și regim totalitar. 1945-1964”, în Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Comunism și represiune în România: istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 41.

superioare de partid. Se trecea astfel de la utilizarea brutalității și a torturilor pentru a obține supunerea la subtilitatea exercitării controlului asupra societății prin întreținerea sentimentului difuz al fricii. (...) frica pe care a provocat-o și a cultivat-o a fost principalul instrument în instaurarea și perpetuarea regimului comunist și a rămas o parte importantă a moștenirii ei”⁴.

Ce transpare clar din toată literatura memoriei comunismului românesc este tocmai această frică paroxistică, acaparantă, care impune individului reevaluarea cercului de apropiați și distanțarea evidentă de persoanele care fie și numai în aparență pot fi socotite drept informatori. Analizând definiția „terorismului de stat” a lui Ernesto Garzón Valdés, Marius Oprea regăsea aceleași trei elemente ale terorii de stat, valorificate la noi prin intermediul Securității:

„Ele constau, în primul rând, în practicarea violenței, prin arestări abuzive, detenții ilegale chiar în raport cu legislația comunistă și torturarea oponenților politici. În al doilea rând, instituțiile statului au practicat o secretizare a informației publice, impunându-și monopolul și controlul asupra acesteia, iar în al treilea rând, s-a derulat un amplu proces de controlare a populației și de manipulare a ei, cu sprijinul unei vaste rețele de informatori dezvoltate de către poliția politică. (...) cele trei elemente ale terorii de stat reprezintă totodată o moștenire pe care actualul regim postcomunist din România a folosit-o în scopul conservării unor componente cât mai semnificative ale vechiului sistem”⁵.

Dintre remanențele comuniste cu care se confruntă încă România de azi, psihoza creată de aparatul de represiune, metodele violente de impunere a Puterii, precum și oroarea penitenciarelor din perioada stalinistă sunt aspecte ce au devenit subiecte constante în literatura română postdecembristă preocupată de comunism. Un studiu relevant pe această nișă tematică, intitulat *Imaginea Securității în literatura română în comunism și postcomunism*, îi aparține Ruxandrei Cesereanu. Autoarea menționează încă de la începutul studiului de caz că se va ocupa doar de aparatul de represiune, nu și de victime sau de felul în care este portretizat Ceaușescu. Aici, cercetătoarea se apleacă asupra unora dintre cele mai relevante romane publicate până în anii 2000 și realizează

⁴ Marius Oprea, *op. cit.*, p. 24.

⁵ *Ibidem*, p. 28.

portretul-robot al securistului din etapa dejistă și ceașistă, propunând câteva tipologii inspirate din realitatea acelor vremuri:

„Există, mai întâi, anchetatorii zeloși, pervertiți complet de gustul puterii, care îi verifică și supraveghează până și pe membrii nomenclaturii. Există, apoi, securiști radicali, rigizi, înțepeniți în morga lor cazonă, care infiltrează în fiecare cerc un delator de serviciu și care au predispoziție pentru umilirea victimelor. Există și blazații pur și simpli. Dar și analiștii cu sânge rece, care posedă fișele psihologice ale celor pe care îi supraveghează, scanându-le acestora trăsăturile de caracter, viciile, și alegând punctul slab, pentru a ataca și a propune colaborarea. Există, apoi, ”hedoniștii” cărora le face plăcere să simtă frica victimei și să se joace cu ea. Aceștia sunt teoreticienii care râvnesc să instituie o ierarhie a delațiunii (se poate turna din bucuria de a face rău, din teamă, din șantaj, din oportunism), considerându-se a fi niște stăpâni care fac și desfac destinele muritorilor (ei înalță sau coboară social-politic un individ); subtextul dominației lor este acela că răul menține echilibrul psihic. Există, apoi, ”boxerii”, practicienii-bătăuși, și creierele torturii care gândesc maltratarea fizică de șoc, urmată apoi de hărțuială, până când victima cedează. Și există foști călăi, deveniți posibile victime, care înrudesec figura securistului cu aceea unui gunoier, conștientizând structura moral-scatologică a membrilor aparatului de represiune”⁶.

De la momentul publicării acestui studiu, au mai apărut în literatura noastră numeroase alte volume, atât de proză, cât și de poezie care aduc în lumină intruziunea Securității în sfera vieții private a cetățeanului, precum și coșmarul închisorilor staliniste care au traumatizat generații întregi de indivizi. De la *Matei Brunul* (2011) al lui Lucian Dan Teodorovici și până la ultimul roman al lui Radu Aldulescu, *Vertijuri, goluri de memorie. Aici este țara mea* (2024), literatura română concentrată pe panoramarea regimului comunist a deschis noi perspective de raportare la profilul securistului, al gardianului și al anchetatorului, oferindu-le dimensiuni neexplorate până atunci. Altfel spus, există încercările de a umaniza torționarul, prin pagini care vorbesc despre trecutul său, despre traumele înmagazinate sau fidelitatea pe care i-o câștigă noul regim pe fondul sărăciei de după război. Nu este vorba despre o dorință de

⁶ Ruxandra Cesereanu, *Imaginea Securității în literatura română în comunism și postcomunism*, <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/imaginea-securitatii-in-literatura-romana-in-comunism-si-postcomunism/> (accesat la 30 aprilie 2025).

a justifica faptele de agresiune sau chiar de sadism exercitate asupra populației încarcerate sau monitorizate îndeaproape, ci despre nuanțarea unor idei altfel rigide cu privire la raportul stabilit între victime și călăi. Dezideratul volumelor mai recente este, în opinia mea, acela de a permite tușelor gri să predominie în defavoarea celor de alb și negru, astfel încât literatura actuală să se nască tocmai din viața trăită, din dificila și, uneori, deconcertanta complexitate care o caracterizează. De altfel, într-un interviu luat de Ovidiu Șimonca în 2011, Lucian Dan Teodorovici prezenta felul în care și-a propus să creeze personajul securistului Bojin, astfel încât acesta să aibă complexitate, un profil mai bine dezvoltat, pentru a nu deveni clișeu:

„Perspectiva aceasta maniheistă este destul de răspîndită, dar eu cred că putem vorbi și cu nuanțe. Mai ales în proză avem nevoie de nuanțe. Revenind la tovarășul Bojin: intenția mea n-a fost să-l umanizez, intenția mea a fost să-l fac om. Dacă îl prezentam securist și nu om, el nu mai exista ca personaj. Era un clișeu. La tovarășul Bojin, am vrut să se simtă că, dincolo de munca lui și de lucrurile oribile pe care le face, există posibilitatea de a avea și o viață de familie, de a se îmbăta, uneori, de a se bucura de niște lucruri, ca noi toți”⁷.

Ce îmi propun în acest capitol/studiu este o continuare, fără pretenții de exhaustivitate, a demersului început de Ruxandra Cesereanu în 2012, făcând referire la volume nediscutate de autoare și urmărind două axe principale: pe de o parte, îmi doresc să aduc în atenție aplecarea largă a scriitorilor de azi asupra Securității, din perspectiva rețelei de informatori care semănau suspiciuni, ură și teamă în rândul populației, și, pe de altă parte, să dezbat ideea conform căreia securistului din romanele foarte recente i se oferă sau nu șansa reabilitării în societate sau dreptul de a avea un trecut înainte de a fi devenit reprezentant al poliției secrete. După cum se va observa, discuția pe această problemă comportă niște modulații nemaîntâlnite până de curând, deoarece râurile de cerneală care au curs despre tortionari și victimele lor demonstau un discurs din sfera epicii de basm, în care există forțe ale binelui și ale răului absolut, fără posibilitate de imixtiune.

⁷ Ovidiu Șimonca, „Istoria mare îl apucă și-l tîrîie după ea pe Matei Brunul.” Interviul cu Lucian Dan Teodorovici, în *Observator Cultural*, nr. 604, 2011, <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-mare-il-apuca-si-l-tir-ie-dupa-ea-pe-matei-brunul/> (accesat la 29 aprilie 2025).

Pentru o mai clară expunere a imaginii Securității în volumele de dată recentă din proza noastră, mă voi opri, într-o primă parte, asupra povestirilor și romanelor care au în centru experiențele carcerale sau măcar o intrigă de tip *policier*, în care organul de represiune să joace un rol principal. Mă refer, în acest punct, la romane precum *Ploile amare* (2011) de Alexandru Vlad, *Matei Brunul* (2011) de Lucian Dan Teodorovici, *Tatăl meu la izolare* (2021) de Cristian Teodorescu, *Mai puțin decât dragostea* (2023) de Bogdan Crețu, respectiv *Vertijuri, goluri de memorie. Aici este țara mea* (2024) de Radu Aldulescu. Voi urmări în special felul în care autorii conturează psihologia securistului și a gardianului, încercând să pătrundă în mediul lor de proveniență, dar și în viața lor de familie, astfel încât să ofere cititorului posibilitatea de a-l vedea pe tortionarul de la locul de muncă și în rolul de fiu, soț, tată sau individ în societate. Romanele enumerate mai sus se disting în literatura noastră prin perspectiva mai largă din care este privit angajatul din structuri, lucru anticipat deja de volumele de care se ocupase Ruxandra Cesereanu. Discutând romanele lui Paul Goma, autoarea lansa niște teme de reflecție, la care vor răspunde, în bună măsură, autorii invocați anterior:

„Ce este de făcut cu acești călăi, pot fi ei iertați? Dacă îi pedepsești, riști să îi transformi în eroi, previne un personaj, întrucât justiția omenească nu va fi recunoscută, iar călăul pedepsit poate poza în victimă. Totuși, ei trebuie pedepsiți, dar cine să o facă? Actul punitiv nu trebuie să-i aparțină nici lui Dumnezeu, nici oamenilor, ci să vină de la călăii înșiși, clamează personajele lui Paul Goma; dar, după cum e de presupus, călăul pocăit este o utopie. Singura modalitate de a-i sancționa pe membrii aparatului de represiune rămâne aceea de a scrie despre ei, de a-i immortaliza în negru, de a nu-i tăcea, cum obișnuiește Goma să spună”⁸.

Cesereanu comentează aici și nivelul metatextual al volumelor despre victime și călăi, identificând ca un posibil act vindicativ al victimelor la adresa tortionarilor lor tocmai scrisul despre ororile petrecute în tinerețea comunismului românesc. Anticipând puțin discuțiile despre volumul lui Bogdan Crețu, există în *Mai puțin decât dragostea* un moment esențial între un fost

⁸ Ruxandra Cesereanu, *Imaginea Securității în literatura română în comunism și postcomunism*, <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/imaginea-securitatii-in-literatura-romana-in-comunism-si-postcomunism/> (accesat la 19 aprilie 2025).

deținut politic și fiul său, care îl îndeamnă să povestească lumii despre chinurile îndurate în penitenciarul de la Gherla, pe când el însuși era doar un licean, dar tatăl se arată neîncrezător în puterea de vindecare și de răzbunare a literaturii:

„Ai să spui că de dragul memoriei și al dreptății. Ai să spui că răul nu trebuie lăsat nepedepsit. Sau că nu trebuie uitat. Ai să mai spui că memoria e o formă de justiție. Ia să vedem, ce-ai mai putea spune? Că adevărul trebuie să iasă la lumină. Și altele de felul ăsta. Lozinci, Vlad! Frumoase, dar lozinci! Ce adevăr? Ce dreptate? Dreptatea e mereu a ăluia mai tare. Cine are puterea fixează adevărul și impune dreptatea. Deocamdată un singur om are dreptate în țara asta: Ceaușescu. (...) eu sunt un învins, Vlad. Și poveștile învinșilor n-au niciodată nici o șansă. Nu ajută. Ele pot emoționa, pot sensibiliza, pot hrăni nevoia de intensitate a celor care n-au trăit așa ceva. Aici mi se pare imoralitatea literaturii: că-ți creează emoția, că te face să crezi că știi cum e să fii jos de tot. Și nu știi. Ăsta e adevărul, nu ai cum să știi. De-asta nu trebuie scris. De-asta trebuie uitat totul. (...) de ani buni caut să uit. Îți povestesc ție... Știi de ce? pentru că numai așa îmi pot aminti ce trebuie să uit”⁹.

Discursul personajului matur, resemnat în neputința sa de a-și integra trauma și de a o depăși, aduce în discuție tocmai relevanța literaturii cu și despre suferință, rău absolut și reabilitare socială. Pornind de la meditațiile personajelor lui Bogdan Crețu, ne putem orienta lectura tuturor volumelor amintite, extrapolând chiar spre peisajul mai larg al literaturii despre comunismul românesc: în ce măsură este/poate fi căutată această nișă tematică? Care este publicul la care ajung romanele respective? Și, nu în ultimul rând, există posibilitatea reabilitării sociale a călăului și a victimei?

„Nu e nimic special în ce mi s-a întâmplat mie. Sau e special dacă raportăm la ce vi s-a întâmplat vouă. Altfel, au fost nu sute, ci mii de cazuri similare, mult mai dure. Pentru că eu am supraviețuit. Oroarea e repetitivă. Ca să fie eficient, răul aplică rețeta pe care a verificat-o. Când se vor scrie cărți despre noi, vor semăna teribil între ele. O să vă plictisim. Mari scriitori nu putem fi decât puțini, chiar dacă ce am trăit fiecare pe cont propriu e teribil. Dincolo de imaginație”¹⁰.

⁹ Bogdan Crețu, *Mai puțin decât dragostea*, Iași, Editura Polirom, 2023, p. 163-165.

¹⁰ *Ibidem*, p. 142.

Se simte în spatele acestei remarci a fostului deținut comentariul criticului Bogdan Crețu, al cărui roman dovedește o arhitectură atentă la nuanțe, stiluri și abordări existente deja în nișa literaturii despre comunism. Aici, el pune între paranteze relevanța artei ce amintește de experiențele brutale din istoria recentă, ba chiar constată o oarecare plafonare a scriitorilor contemporani obsedați de comunism și de trecutul lui sângeros: oricât de mult s-ar dori evocarea în cheie cât mai realistă a ororilor secolului trecut, fie ca proces cathartic, fie ca pretext de *marketing*, marea literatură despre regimul trecut este puțină și incapabilă să rezolve ceva.

Ipostaze ale victimelor și călăilor din comunismul românesc – cinci studii de caz

În egală măsură roman parabolic și realist, de o atentă subtilitate în construirea unor metafore emblematice și personaje arhetipale, volumul lui Alexandru Vlad, *Ploile amare* (2011), își plasează acțiunea într-un mic sat transilvănean care, în urma unor inundații de proporții din anii 70, rămâne izolat între ape timp de jumătate de an, fără nicio posibilitate de comunicare cu orașele înconjurătoare. Pe acest fundal al ploilor amare, care trimit în mod evident la mitul potopului, se pătrunde într-o lume scufundată, insulară, în care existența cotidiană și comunismul deopotrivă sunt suspendate. Pentru că prezentul devine din ce în ce mai anodin și mai apăsător, fără să poată întrezări speranța unei salvări exterioare și incapabili, firește, să îmbuneze vremea potrivnică, sătenii se refugiază într-un trecut care, deși în esență este traumatizant, din cauza colectivizării forțate din anii 50, devine un spațiu preferat în discuțiile și meditațiile personale ale fiecărui personaj. Această întoarcere pe firul memoriei prilejuiește conturarea unei intrigi de roman polițist, a cărei rezolvare, după mai bine de 20 de ani, o aduc tocmai ploile din prezent, când osemintele unui activist de partid din anii colectivizării și ale Ancăi, o veritabilă Malena a vremii respective, sunt scoase la iveală în urma inundațiilor.

Sătucul uitat de lume, în care locuitorii ar putea, la rândul lor, uita de hățișurile sistemului comunist, dacă nu ar avea un primar zelos, dornic să primească respectul comunității și aprecierea superiorilor săi, este, deci, acest *locus delicti commissi*, și de aici se ȣes relațiile complicate, dar și pline de un umor fin, între tânărul învățător Pompiliu, nou-venit în sat, și restul oamenilor distribuiți în rolurile principale din mica lor lume: paznicul de noapte, Toma Buric, brigadierul, Gabriel Brodea, doctorul Dănilă, sanitarul Kat, primarul

Alexandru Rogozan, respectiv soția sa, Marta. Fără să își propună, dar nici regretând, novicele dascăl ajunge angrenat în situații stresante și în același timp incitante. Pe lângă faptul că devine amantul Martei, ajunge și confidentul lui Brodea, îngrijitorul unor găini inspirate parcă din nuvelele bulgakoviene, personaj rupt de restul comunității și resemnat în solitudinea pe care i-o impune postul său, de la marginea satului. De la bătrânul paznic al fermei de găini carnivore, care îi cumpără discreția cu păsări, rachiu sau nechezol, Pompiliu înțelege că trebuie să devină informatorul lui, adică să îl țină la curent cu situația micii comunități penticostale din sat, respectiv să încerce să îl găsească pe Îngerașul, un adolescent contrabandist, dispărut fără urmă. Pentru că se întâlnesc să discute în cămăruța brigadierului, Pompiliu observă inevitabil și „valijoara de urgență” a lui Brodea, iar de aici se pornește un fir narativ subteran, în care naratorul îi cedează personajului dreptul la a-și spune propria poveste despre experiența carcerală în anii lui Dej și imposibila poveste de dragoste cu Anca. În urmă cu 20 de ani, pe când era preot greco-catolic și era agreat cu discreție în mica lume a satului transilvănean, Gabriel și Anca devin un cuplu platonice, dar el este cel care, simțind că nu va putea rămâne neprihănit alături de ea, rupe legătura creată din scurtele momente în care fata îi aducea de mâncare în chilia lui ascunsă. La câteva zile după furtunoasa despărțire, Anca dispare, iar absența ei este corelată cu moartea activistului de partid care i-a făcut curte vreme îndelungată. Pentru a mușamaliza crima, autoritățile vremii găsesc „țapul ispășitor” în persoana tânărului preot, a cărui activitate confesională era oricum ilegală, și îl condamnă la închisoare, de unde va fi eliberat și reabilitat după zece ani.

Paginile care vorbesc despre anii de temniță ai lui Brodea, precum și despre traumele înmagazinate de la plutonierul major Măruță, gardianul de la Jilava, Fortul 13, plasează romanul lui Alexandru Vlad în galeria volumelor despre victime și călăi asupra cărora mă concentrez în acest capitol. Brigadierul insistă, în povestea sa, asupra felului în care închisoarea alterează ireversibil profilul unui individ și îi deraiază traseul existențial, mai ales atunci când este condamnat fără să fie vinovat:

gardienii și abuzivi cu tovarășii de celulă. (...) ce e limpede: nimeni nu iese din pușcărie același care a intrat. Dacă a fost vreodată menită să îndrepte pe cei care au greșit în societate, cu timpul a devenit, asemenea casei de nebuni, mai degrabă un mijloc prin care oamenii se descotorosesc de cei nedoriți,

obligându-i la o existență paralelă și subpământeană. Pușcăria este Iadul, așa cum s-a priceput omul să-l organizeze”¹¹.

Fostul preot vorbește despre anii de temniță în termeni care evocă violența extremă și plăcerea gardienilor de a umili și supune deținutul. În perioada petrecută în închisoare, dar mai ales după eliberare, Brodea încearcă să pătrundă în psihologia gardianului și a securistului, pentru a înțelege, justifica și chiar ierta episoadele de cruzime la care sunt supuși el și restul colegilor de celulă mai ales de plutonierul Măruță, al cărui dispreț față de biserică se manifestă prin glume ce expun paralela dintre Sfântul Petru, care stă la poarta Raiului, respectiv el însuși, care stă la poarta Iadului:

„Meseria de gardian naște satrapi. De ce ajunge gardianul o fiară? Recrutați din medii obscure, puși să se raporteze reciproc pentru orice act de indulgență – considerat lipsă de vigilență politică, sunt stimulați să scoată la iveală ce au mai rău în ei. (...) în administrația închisorii (ne-am dat seama cu timpul) exista o piramidă întreagă de cadre și ofițeri, care se luptau să urce unii pe umerii altuia, sau cel puțin să nu cadă mai jos, cam așa cum se folosesc diavolii în desenele de pe fața bisericilor vechi. Teroarea se propaga de sus în jos, dar jos lua dimensiuni grotești. Cel în fața căruia tremurau toți, inclusiv personalul administrativ, era ofițerul politic, atotputernic. Putea să fie un locotenent major, el hotăra permutările periodice după criterii numai de el știute, în urma turnătoriiilor sau a ordinelor de sus”¹².

Printre supliciile la care este supus preotul Gabriel se numără interogatoriile nesfârșite, smulgerea unor declarații false, aducerea la cunoștință a faptului că toți sătenii care i s-au prezentat la Biserică vor fi anchetați și arestați, perioadele de carceră, unde suferă de claustrofobie și are o „revelație inversă”, simțindu-se ca „Isus în cutie”¹³, dar și bătăile repetate, dușul cu furtunul, închiderea în camerele cu nebuni, de unde ieșea mut și dornic chiar să devină informator, doar pentru a scăpa de chinurile fizice. Devine victima preferată a plutonierului Măruță, pe care ajunge să îl considere „diavolul său”:

¹¹ Alexandru Vlad, *Ploile amare*, Bistrița, Editura Charmides, 2011, p. 187.

¹² *Ibidem*, p. 248-249.

¹³ *Ibidem*, p. 251.

„În perioadele de relaxare, când nu putea practica abuzul fățiș, Măruță se specializase în șicane. După ce ne săpuneam în baie, declara că s-a oprit apa și ne ducea în celulă cu săpunul pe noi, scurta timpul de plimbare (în afara ocaziilor când ploua cu găleata), dădea excesiv cu DDT până când în celulă nu se mai putea respira. (...) în pușcărie, cu Măruță stând de pază la ușă, am fost desacralizat, nu numai ca preot, ci și ca om”¹⁴.

În ciuda tuturor persecuțiilor, preotul Gabriel îl iartă pe Măruță, distingându-se în galeria deținuților din romanele amintite ca singurul reprezentant al Bisericii, de unde și raportarea diferită la cel călăul său:

„(...) mă vedeam la amvon iertându-l pe plutonierul major Măruță, care îmi îmbrățișa spășit genunchii. Penitența pe care i-o dădeam era să le spele tuturor deținuților picioarele, și aceștia stăteau la o coadă interminabilă, oferindu-și tacticoși țurloaiele roase de cătușe. După care Măruță însuși îi ungea cu cremă de gălbenele”¹⁵.

Alexandru Vlad brodează pe marginea detenției preotului Brodea adevărata intrigă a întregului roman: cunoscându-i în închisoare pe Robert Buchet, fost comisar de poliție, „sacrificat când a fost nevoie de încă un dușman al statului”¹⁶, respectiv pe dascălul din sat, întemnițat și el la scurtă vreme după crima care i s-a înscenat viitorului brigadier, Brodea conștientizează și mai acut nedreptatea care i s-a făcut și își propune să dezlege misterul morții activistului, precum și dispariția Ancăi, cu ajutorul noilor prieteni de celulă. Nu ajunge la niciun rezultat, dar își deschide mintea, motivat fiind de avântul detectivistic al lui Robert, și face din rezolvarea acestui caz o misiune personală, pentru care are nevoie în prezent de învățătorul Pompiliu:

„Și-atunci mi-am pus în cap că, dacă supraviețuiesc pușcăriei fie și cu o zi, să vin aici să fac lucrurile să iasă la lumină. Să fie rostite cu voce tare, să nu mai zacă ascunse în tăceri care culpabilizează pe toată lumea”¹⁷.

Personajul lui Alexandru Vlad este exponentul luptei cu sistemul defectuos și criminal al comunismului. Condamnat la tăcere și la neputință, își

¹⁴ *Ibidem*, p. 254-255.

¹⁵ *Ibidem*, p. 253.

¹⁶ *Ibidem*, p. 270.

¹⁷ *Ibidem*, p. 283.

jură să spună lucrurilor pe nume, să anuleze muțenia la care noul regim supune populația. Venirea ploilor care par fără de sfârșit, anunțând o apocalipsă, este pretextul de a scoate la mal adevărurile inconfortabile tănuite cu sila vreme de 20 de ani. Reabilitarea preotului eliberat din închisoare, purtat din slujbe în slujbe, de la supraveghetor la o școală de surdo-muți și până la „Mare Șef” la respectiva fermă avicolă izolată, surprinde o dată în plus strivirea ființei umane de către Sistem și amuțirea conștiinței colective.

Matei Brunul (2011), romanul lui Lucian Dan Teodorovici, este primul volum din câmpul narativ românesc în care imaginea securistului se conturează cu o mai mare atenție la profilul său psihologic. Autorul creează povestea unui marionetist cu origini italiene, pe numele său Bruno Matei, care este arestat în 1949 pentru că ar fi condus o grupare de legionari și este condamnat la zece ani de muncă silnică în penitenciarele dejiste. Câtă vreme își ispășește pedeapsa, Matei Brunul cunoaște, prin experiență proprie sau din poveștile altor deținuți, toate tipurile de gardieni și de securiști. Primul tip este cel sadic și pervers, care găsește plăcere în chinuirea și batjocorirea condamnaților, fie prin violență fizică, fie prin discursuri și glume zeflemitoare. Un astfel de exemplu este căpitanul Maromet:

„Cu vorbele sale oltenesti, căci din acea zonă se-abătuse încoace, înspre Galați, cu glumele bătoase, la care râdeau el, la care râdeau gardienii. La care nu râdeau uneori deținuții, căci altfel ar fi fost bătuți – cine le dădea lor dreptul să râdă? La care râdeau alteori deținuții, căci altfel ar fi fost bătuți – nu le plăcea lor umorul căpitanului?”¹⁸

Tot în această categorie intră și Eugen Țurcanu, personaj real, evocat în poveștile unor colegi de temniță de-ai lui Bruno, care trecuseră prin ceea ce va fi numit mai târziu „fenomenul Pitești”:

„(...) un deținut bolund care-o iscălit un pact, ceva, mai sus de el, de era lăsat să-și facă de cap cum vroia cu ăilalți. (...) spusele maramureșeanului (...) se transformau repede în imagini în mintea lui Bruno, în tablouri cu nenorociți încăpuți pe mâinile reeducatorilor cărora li se ardeau brațele și picioarele cu țigări, până le cădea carnea, cu alții care erau obligați să-și mănânce propriile fecale, tablouri mișcate, sumbre, în care foști studenți la teologie erau trecuți printr-un nou botez, spre convertire, prin scufundarea

¹⁸ Lucian Dan Teodorovici, *Matei Brunul*, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 220.

capului în hârdăul cu urină, în timp ce alții erau puși să recite versete rupte din Biblie și siluite cu alte vorbe, după cerințele noii religii pe care trebuiau să și-o asume”¹⁹.

Al doilea tip este cel al gardianului duplicitar, care este îndrăgît de deținuți pentru că le adresează cuvinte jignitoare și violente doar de față cu superiorii săi, în restul timpului vorbindu-le cu blândețe sau lăsându-i să se mai relaxeze, adică nea Zacornea:

„(...) dacă înjurăturile, amenințările și potopul de vorbe grosolane băgau spaima-n ei cât timp prin preajmă era cineva care să asiste la asta, imediat cum acel cineva se depărta, fața schimonosită a gardianului căpăta brusc trăsăturile unui bătrân ca toți bătrânii, sprâncenele se ridicau a scuză, buzele i se curbau a zâmbet, iar din gura folosită cu câteva clipe în urmă pentru teribile răcnete ieșeau vorbe șoptite, care de cele mai multe ori încropeau glume pe seama celor tocmai întâmpilate”²⁰.

Relația pe care Bruno o stabilește cu gardianul Zacornea este dintre cele mai interesante, ba chiar poetice și parabolice din literatura despre victimele penitenciarelor comuniste. Bătrânului îi place, în timpul petrecut pe malurile Dunării, când ar trebui să îi supravegheze și „biciuiască” pe deținuții scoși la cules de stuf, să creeze pitici din lut, pe care să îi păstreze acasă pe post de „bibelouri”. Din momentul în care Bruno îi povestește despre păpușile și marionetele sale, pe care, cu o îndemânare îndelung exersată, reușește să le aducă la viață și să le ofere expresivitate, spre bucuria unui potențial public, în sufletul lui nea Zacornea înfloarește dorința de a stăpâni la rându-i arta ventrilocului și îl roagă pe deținutul să îl inițieze în acest sens. Ascultându-i cu atenție indicațiile de construire a marionetei din lemn, Zacornea lucrează acasă, pe bucăți, toate piesele componente și i le aduce lui Bruno pentru a-și da verdictul, profitând de fiecare moment liber, în care pot sta doar ei doi de vorbă. Scena în care, cu ajutorul priceperii deținutului, păpușa gardianului-învățăcel începe să se miște și să le ofere un spectacol de pură magie merită redată integral, pentru că în ea consună energiile, speranțele și visurile ambelor personaje:

¹⁹ *Ibidem*, p. 128-129.

²⁰ *Ibidem*, p. 189.

„(...) păpușa a început să se miște. Să pășească mai întâi, unu, doi, trei, patru, până-n fața gardianului. După care s-a înclinat ceremonios dinaintea lui, ca un cavaler din vechimi în fața unui rege din aceleași vechimi, s-a retras puțin, unu, doi, trei, patru, și a început câteva fândări de dezmoțire. Când toți mușchii i s-au relaxat, când inclusiv gâtul i-a scăpat de amorțeală, a bătut cu piciorul în ciment, hotărâtă, și a început să danseze. Cu pași mici, cu pași mari. Iar dansul ei a devenit tot mai energic, tot mai îndrăcit, tot mai prins în vârtejul unei muzici pe care, fără doar și poate, urechile păpușii o auzeau, la fel cum urechile lui Bruno o auzeau. Și-apoi, pentru că magia a umplut scorjita sală de baie, muzica și-a făcut drum și către urechile bătrânului gardian, bărbia acestuia a început să țină ritmul, primei viori i s-a alăturat un țambal, de undeva a răsunat o trompetă, iar spațiul a început să se lărgască, becul slab, murdar al băii s-a spart și a slobozit lumina pe care-o ținea prizonieră, iar aceasta, însuflețită de eliberare, s-a colorat brusc în toate nuanțele, apoi s-a refugiat în zeci, în sute de alte becuri, care-au înghițit toate urmele de întuneric”²¹.

În contextul acestei scene, rolurile de gardian și de deținut sunt anulate. Atât Bruno, cel care, din umilit și obidit, ajunge învățător, mentor, cât și Zacornea, cel care, angajat să umilească, ajunge discipolul deținutului, sunt legați de un sentiment superior, de o vrajă care pune în suspensie realitatea contingentă, spulberă întunericul propriu și figurat al închisorii, lăsând loc luminii, adică iluziei eliberatoare, să pătrundă în mintea personajelor ce împărtășesc un secret care va deveni chinetesența romanului. Păpușa va fi descoperită, Zacornea va fi pedepsit pentru păcatul de a fi fugit într-o altă lume, una posibilă datorită lui Matei, dar marioneta nu se va pierde, ci va ajunge la marionetistul ei, în contextul în care va suferi accidentul de pe urma căruia își va pierde amintirile din ultimii săi 20 de ani de viață.

Marioneta construită de Zacornea va fi botezată Vasilache de către al treilea tip esențial de personaj, securistul Dumitru Bojin, care are ca sarcină monitorizarea protagonistului și reintegrarea acestuia în societate, după aproape zece ani de închisoare. Cazul deținutului care, câzând în cap de la etajul trei al unui bloc în construcții, își pierde toate amintirile pe exact 20 de ani, îi fascinează atât pe cei din conducerea penitenciarului, cât și pe medicul Petrovici, trimis să aibă grijă ca acesta să își revină. Deși la început se arată

²¹ *Ibidem*, p. 200-201.

sceptici față de boala nemaipomenită a lui Matei, crezând că este o prefăcătorie pentru a-și scurta pedeapsa, membrii din conducere se conving că personajul are, într-adevăr, mintea unui adolescent de 17 ani, vârsta de la care are ultima amintire. Trimis de Partid să se intereseze de personaj și să afle cât mai multe despre trecutul lui, dar și să îl „modeleze” în spiritul noii ideologii socialiste, adică să îl facă un „om nou”, tovarășul Bojin își depășește atribuțiile din fișa postului, lăsându-se ghidat de o milă sinceră față de individul naiv, confuz și ingenuu din fața sa:

„Se apropiase poate pentru că, în alte situații, nu era trimis să poarte discuții cu diverși oameni în fața unui pahar de vin, a mai multor pahare de vin. Se apropiase poate pentru că alți oameni nu erau atât de copilăroși precum cel din fața sa, cu toți cei treizeci și opt de ani ai lui, un copil abia ieșit din fașă, care nu-și mai amintea nimic din viața ailaltă, cea din burta mamei sau de dinainte de ea. (...) un fel de milă existase de la bun început, în acele discuții din celula de închisoare în care-l cunoscuse, după accident, căci reacția prizonierului de-atunci la adevărurile de al doilea tip pe care i le spunea, reacții entuziaste, ce transmiteau o imensă fericire uneori, îl făcuseră să se întrebe la un moment dat dacă n-ar fi mai bine să-și tempereze propriile povești”²².

Pentru securistul Bojin, Brunul, căci așa îl va porecli, asumându-și un rol de părinte sau de naș spiritual al „copilului” din fața sa, este șansa în carne și oase de a-și exercita asupra-i tehnicile cele mai versate de manipulare și șlefuire a personalității, astfel încât Bruno Matei, școlit în ale teatrului de păpuși, să devină el însuși un „*burratino* uman”, iar el, Bojin, să controleze sforile simbolice ale destinului fostului deținut:

„Omul nici nu știa că e de la Securitate, iar dacă ar fi știut, n-ar fi înțeles ce-nseamnă asta. Și era atât de bine că nu știa... Toate cuceririle în ordinea aceasta, a dominației, aveau să fie obținute de el însuși, de Dumitru Bojin. Profesor, îndrumător, ajutor. El, Dumitru Bojin, își oferise sieși, fără să-și dea seama de la bun început de efect, o satisfacție uriașă, cum serviciul în sine nu-i oferise niciodată: acela de a modela un om cu vorbele sale, niște vorbe care veneau din adâncul lui, chiar dacă pe linia unui singur adevăr dintre cele două în care credea”²³.

²² *Ibidem*, p. 112-113.

²³ *Ibidem*, p. 373.

Raportul dintre cele două personaje se dovedește cu atât mai deosebit cu cât interesul și satisfacția tovarășului Bojin de a contribui la reabilitarea unui individ *tabula rasa*, care nu cunoaște noua lume în care este aruncat după eliberare, este dublată de o ipostază salvatoare, născută dintr-un fond, în esență, bun, o dorință sinceră de a și-l apropia pe straniul personaj: în afara garsonierei și slujbei de la Teatrul de Păpuși din Iași, cu care Partidul îl însărcinase să i le găsească Brunului, el îi oferă cadou și unul dintre ceasurile sale de colecție, un Pobeda, pe care îl consideră „un dar special pentru un om special.” Mai mult decât atât, o racolează pe Elisabeta Stancu, Eliza, cum va fi ea reperată în roman, ca să-i devină prietenă, confidentă și, dacă e cazul, după propriile ei dorințe, iubită. În acest fel, Bojin își imaginează că Bruno poate duce o existență normală, se va integra mai ușor în societate și va reuși să își aline singurătatea într-un oraș nou pentru el, despre care nu știe nimic. Chiar dacă este forțat să îi ofere Brunului false sau prea puține informații despre trecutul său, adică despre părinți, studii, motivul arestării din 1949 sau meseria sa anterioară, fostul deținut dezvoltă pentru misteriosul său binefăcător sentimente sincere de prietenie și recunoștință. După întâlnirile aproape zilnice din închisoare și după cele bilunare din garsoniera care i-a fost repartizată după eliberare, Brunul dezvoltă un soi de codependență de cel pe care-l crede prietenul său:

„Simțea că de el, de tovarășul Bojin depinde acest bine, așa încât, după câteva săptămâni, ajunsese să trăiască numai pentru aceste întâlniri, ajunsese să le viseze, iar față de el, de vizitatorul lui, ajunsese să aibă sentimente greu de definit, cu atât mai mult cu cât nu le cunoscuse vreodată, dar care parcă semănau într-o măsură cu sentimentele pe care le avusese în copilărie față de bunicul său. Tovarășul Bojin îi dădea senzația că lumea întreagă se mișcă în momentul în care se mișcă el, că aerul capătă un miros mai bun, mai proaspăt când îi intră în celulă, că o singură vorbă de-a sa e de ajuns pentru ca zidurile negre să capete viață în lumina ferestruicii și să se umple de culori vesele. Tovarășul Bojin îi dădea siguranță și multă, multă speranță”²⁴.

Gestul suprem de solidaritate pe care i-l arată Bojin Brunului, ca pentru a demonstra faptul că, în spatele securistului, se afla omul, este acela de a

²⁴ *Ibidem*, p. 342.

permite, printr-o naivitate jucată, ca protagonistul și Eliza să treacă fraudulos granița către Iugoslavia, așa cum își dorise de mulți ani femeia. Deși intuiește că în spatele presupusei vizite la părinții Elizei, într-un sat din Bucovina, se află o minciună, Bojin le urează „drum bun”, însoțindu-și urările de un semn discret din ochi.

În același interviu citat mai sus, întrebat fiind dacă se așteaptă să primească unele critici pentru că personajul Bojin nu este „o brută”, Lucian Dan Teodorovici era de părere că:

„(...) e important să discutăm despre cum anumiți oameni au cedat și au fost informatori ai Securității, dar există o virulentă și lipsită de orice nuanțe raportare la oamenii aceia. Eu nu le caut scuze turnătorilor, dar, din ceea ce citesc, văd că toți sînt tratați ca niște brute, indiferent de ceea ce au făcut. Se uită complet că acei oameni au avut și un alt comportament public, că nu au fost alcătuiți doar din lașități și cedări, și că a fost o presiune asupra lor. Nu spun asta ca o scuză, pur și simplu, mi se pare mult prea dur tratamentul ce li se aplică. Unii au fost zeloși în turnătorie, dar mulți au cedat fiind amenințați, șantajați, anchetați”²⁵.

Tocmai pentru a-i oferi o dimensiune umană tovarășului Bojin, autorul include detalii din culisele relației sale cu Brunul, permițându-i cititorului să îl vadă pe securist și ca soț, gazdă, partener de băutură, un om cu o pasiune evidentă pentru tot ceea ce înseamnă inovație tehnologică și, ca atare, și un colecționar împătimit de ceasuri, aparate foto, radiouri, magnetofone, un mare admirator al televizorului și al tuturor invențiilor importate din URSS. O posibilă explicație a amicitiei și a atașamentului de care va da dovadă Bojin în relație cu Brunul se poate pune pe seama singurătății care îi caracterizează existența și primului. Casătorit cu Victorița, o femeie profund religioasă, cu care simte că nu are ce discuta, și lipsit de prea mulți prieteni, după cum va constata Brunul cu ocazia aniversării la care este invitat și unde se mai prezintă doar un alt cuplu, tovarășul Bojin este predispus la a se apropia mai profund de fostul deținut, mai ales dacă discuțiile sunt dese și însoțite de minimum o sticlă de vin. Cu *Matei Brunul*, Lucian Dan Teodorovici lansează o nouă nișă tematică în

²⁵ Ovidiu Șimonca, „Istoria mare îl apucă și-l tîrîie după ea pe Matei Brunul”. Interviul cu Lucian Dan Teodorovici, în *Observator Cultural*, nr. 604, 2011, <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-mare-il-apuca-si-l-tiririe-dupa-ea-pe-matei-brunul/> (accesat la 29 aprilie 2025).

sfera prozei care atinge subiecte desprinse din istoria recentă și din ceea ce a însemnat comunismul românesc, referindu-mă aici la crearea unui personaj care să facă parte din structurile Securității, dar care să arate și o față omenească, dacă nu chiar blândă și empatică.

Pentru conturarea acestei noi imagini a securistului în proza română contemporană, și Bogdan Crețu recurge în romanul *Mai puțin decât dragostea* la o serie de artificii narative desprinse din marile povești, ca *Romeo și Julieta* sau *Decameronul*. Romanul acoperă o poveste derulată pe aproape 80 de ani (din anii 50, epoca închisorilor staliniste, până în prezent). Maratonistul premiat Vlad Păcuraru este abordat de Maria, o tânără de nici 30 de ani, care îi propune să vină la ea la București pentru a-și împărtăși istoriile de viață, promițându-i că ele sunt legate și foarte similare. Povestea lui Vlad este, în fapt, povestea Sarei, o colegă de liceu de care a fost îndrăgostit în ultimii ani ai comunismului. Fata este, în acea epocă, o privilegiată, locuind într-o vilă spațioasă din Cotroceni și dispunând de bunuri și vacanțe inaccesibile omului obișnuit. Pentru că bănuiește că este un caz excepțional și pentru că istoria ei de familie pare încetoșată, îl implică pe Vlad, timidul ei coleg de bancă, într-o aventură detectivistică, desfășurată pe parcursul verii anului 1988, ca să afle cine este și cu ce se ocupă de fapt tatăl ei, Iancu Iacoban. Se plimbă prin zonele demolate ale Bucureștiului, prin fostul cartier Uranus, se infiltrează în cozile interminabile din fața alimentarelor, coboară, literalmente, în stradă, ca să ia pulsul „animalului social” și să înțeleagă traiul omului obișnuit, de care familia Sarei era complet ruptă, prin prisma faptului că făceau parte din protipendadă.

Treptat, cei doi tineri află că Iancu Iacoban este un fost torționar, gardian la marile penitenciare la care erau trimiși deținuții politici în teribili ani 50. Mai mult decât atât, tatăl lui Vlad, Ștefan Păcuraru, este una dintre fostele victime ale colonelului Iacoban, poreclit în anii lui de detenție „gardianul cel bun”, deoarece nu se folosea de toată forța și libertatea violenței de care dispunea, ci arăta îndurare față de deținuți:

„Omul ăla pe mine m-a ajutat cel mai mult. Fără el, n-aș fi supraviețuit. Pe alții i-o fi lovit mai tare, nu zic nu. Că na, era meseria lui. Am auzit tot felul de lucruri. Pentru mine, a fost un înger. Un înger cu cravașă, așa-i. Dar altul mai bun nu se putea în condițiile alea. Când mă rog, îl trec în capul

listei, să știi. A fost primul semn că răul începe să se împlânzească. Era ciudat, dar părea să nu-i placă puterea. Și avea milă. Bătea cu milă”²⁶.

În acest sens, merită amintit un pasaj din *Jurnalul fericirii*, unde Nicolae Steinhardt propune un răspuns la ipotetica întrebare „Ce puteam face?” a unui torționar:

„Nimic, firește, nu puteau face nimic. Și nici nu trebuie osândiți că nu au făcut nimic, că s-au supus și au executat. (...) ceva totuși puteau face și fără risc: puteau să nu săvârșească păcatul de prostie, puteau adică să nu facă exces de zel, ci dimpotrivă: să execute agale și-n silă, să mai amâne nițeluș, să transforme lenea în virtute, s-o ia încetișor de tot. Asta puteau – și din păcate mulți nu au făcut-o”²⁷.

Pasajul citat este relevant pentru lucrarea de față din cel puțin două puncte de vedere. Pe de o parte, criticul pune în lumină, firește, raportul inegal de puteri stabilit între călău, înțeles aici ca milițian sau gardian din penitenciarele comuniste, respectiv victima sa, deținutul politic. Primul este un angajat al organului represiv, cel de-al doilea este un osândit, care trebuie să suporte pedeapsa pentru a se fi împotrivit regimului comunist. Cu alte cuvinte, rolurile sunt cele care sunt, fără posibilitate de inversare sau de respingere a lor. Pe de altă parte, Steinhardt mai sugerează ceva aici, și anume că, în ceea ce îl privește pe călău, exista libertatea de a-și doza violența, de a-și conserva energia în procesul torturării deținuților, astfel încât nici să nu-și negligeze atribuțiile din „fișa postului”, dar nici să chinuie excesiv victimele încarcerate. Steinhardt nu-și condamnă torționarii, pentru că, în fond, și ei erau în slujba Puterii și nu se puteau sustrage de la rolul ce le-a fost desemnat. Totuși, el face apel dacă nu la umanitatea lor, la indiferența și, dacă se poate spune așa, la lehamitea lor, care le-ar fi permis să execute ordinele într-un mod rutinier. Steinhardt intuia, poate, că în spatele unui torționar există și latura umană, care este capabilă de indulgență, dacă nu de bunătate. Cu alte cuvinte, oricine are un trecut care nu neapărat că justifică acțiunile din prezent, dar le poate da rotunjime și un substrat mai profund decât ar părea de la suprafață.

Cu toate acestea, mila lui Iancu Iacoban lucrează mai eficient decât brutalitatea în chinuirea victimelor, pe care le controlează la nivel psihic:

²⁶ Bogdan Crețu, *op.cit.*, p. 168.

²⁷ Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, prefață și repere bio-bibliografice de Virgil Bulat, Editura Mănăstirea Rohia, 2005, p. 38.

„Mie nu mi-a plăcut să lovesc, încercam să rezolv cu vorba bună. (...) E lucru' naibii, e multă muncă, nu-l poți omori pe unu' cu una, cu două, cât ai bate din palme. (...) Că la bătaie erau învățați să reziste, da' la vorba bună nu. „Bă, tu ești cel mai al dracu'”, îmi zicea tovarășu' șef Goiciu, „tu îi faci din psihic”. Și creștea inima-n mine. Că nu era oricine ăia de-i făceam eu din psihic”²⁸.

Tatăl Sarei provine dintr-o familie săracă de țărani cu 12 copii, el fiind cel mai mare. Este luat în armată, dus în munți să tragă în partizani, legionari, chiaburi. Pentru că amintirile lui sunt legate de foametea de după război și de bătăile primite de la tatăl său, când termină armata și este remarcat de un plutonier care îi propune să meargă mai departe, să facă școala militară, Iacoban acceptă imediat, rămânând fidel regimului care i-a dat de mâncare și „l-a făcut om”, orășean, l-a scos din sărăcie. Astfel, este trimis prin munți, în Făgăraș, ca să ajute la „lichidarea bandelor și a indivizilor izolați”, apoi contribuie la procesul de colectivizare prin sate, urmând să fie detașat la Poarta Albă, gardian la Canal, apoi la Gherla, unde a fost deținut tatăl lui Vlad, Ștefan Păcuraru. Liceanul îndrăgostit de o colegă, Magda, este prins beat alături de alți colegi în cimitirul din Bârlad, cântând „Deșteaptă-te, române”. Este arestat și condamnat la opt ani de închisoare doar el, pentru că era singurul deja major și, astfel, este considerat „țapul ispășitor”, cel care poate fi văzut ca liderul grupului disident. Cât timp este înțemnițat, Magda ajunge să se căsătorească cu Iancu Iacoban, „gardianul cel bun”, care arată milă față de Ștefan tocmai la rugămintea soției lui, care îl veghează din libertate: „Fusesse un molău, bă, tac-tu'. Norocu' lui. De-asta l-am ajutat. Că așa am zis că-i arăt ei cât sunt eu de domn”²⁹. Tocmai pentru că trecutul său este unul plin de încercări și de neajunsuri, viitorul tortionar nu poate manifesta sentimente luminoase, din spectrul milei sau al blândeții:

„Nu-i era milă, că știa ce-i sărăcia. Și cine a trăit mereu în mizerie nu știe ce-i mila. Știe doar de răul lui. (...) totul era să păstrezi un anumit echilibru. Să nu fii blând, dar nici să cauți cu tot dinadinsul să lovești. Că nu sfârșești bine și e și obositor. Răul făcut se întoarce într-un fel sau altul”³⁰.

²⁸ Bogdan Crețu, *op. cit.*, p. 265.

²⁹ *Ibidem*, p. 273.

³⁰ *Ibidem*, p. 270.

„Religia” lui Iacoban este cea a omului pragmatic, rațional, care alege conștient să nu zdrobească pentru a-și proteja propriile interese: vrea să mai poată scoate capul în lume și dincolo de zidurile închisorii și, din străfundul orgoliului personal, să se arate superior în fața soției, tratându-l pe Ștefan cu ceea ce victima percepe ca fiind bunătate.

Bogdan Crețu invocă aici, în relația dintre Iacoban și Ștefan, mai multe aspecte demne de comentat. Pe de o parte, se desprinde perfidia gardianului, care își cunoaște puterea asupra victimei sale și profită de încrederea pe care i-o câștigă ca să-i alimenteze false speranțe, să-l facă să creadă că binele este posibil. Prin această perversitate, Iacoban îi anulează victimei, lui Ștefan, până și dreptul de a-și urî torționarul. Nu se mai poate simți victimă cu adevărat dacă a avut parte de tratament preferențial, indiferent de unde anume provenea acest avantaj:

„Iancu Iacoban. Omul pentru care m-am rugat atâția ani. Dar pe care n-am avut curajul să-l caut. Aveam nevoie să-l păstrez în memoria mea așa cum l-am perceput atunci, când credeam că sunt mort. Ca un om bun. Ca un înger care te bate, dar te lasă să trăiești. Dacă se dovedea că nu fusese chiar așa? Eu aveam nevoie de el acolo, în trecutul meu. Singura lumină. Plăpândă, dar lumină”³¹.

De aceea, când Ștefan va afla peste ani că binele de atunci era doar o formă a lui Iacoban de a mitui inima Magdei, se simte cu atât mai umilit de faptul că experiența închisorii i-a fost împlânzită:

„Ani la rând m-am rugat pentru el mai mult din datorie. Am crezut că așa-mi șterg din obligație. Și că păstrez aparențele. Dar rugăciunea mea nu era decât o metodă de a trișa, și față de mine, și față de Dumnezeu. Asta nu-nseamnă că nu recunosc faptul că-i datorez mult. Ba da. Enorm. Și tocmai asta îmi creează un fel de repulsie față de el. binele ăla pe care mi l-a făcut mai mult m-a umilit decât m-a ajutat. Nu m-am simțit recunoscător, ci anulat. (...) Oricum, ceva din mine îmi spunea că nu eu merit binele ăla, că nu-mi este destinat mie, ci doar este exercitat asupra mea din rațiuni străine de mine. Că se folosea de mine ca să-și aranjeze el unele chestii...”³².

³¹ *Ibidem*, p. 188.

³² *Ibidem*, p. 284-285.

Pe de altă parte, din raportul victimă-călău, așa cum a fost el stabilit în anii de detenție ai lui Ștefan, se poate observa felul în care fiecare dintre cei doi proiectează asupra celuilalt ceea ce are fiecare tipic în personalitatea sa. În acest sens, Ștefan Păcuraru nu poate să intuiască caracterul duplicitar al lui Iacobaș, pentru că el însuși este un om sincer, inocent, de unde și dezamăgirea de mai târziu când află ce se era de fapt în spatele prieteniei gardianului: „Deveniseră frați. Frați de suferință. Chiar dacă fiecare era de cealaltă parte a ei. (...) mi s-a părut că-mi părăsesc un prieten”³³.

Brodând povestea despre securistul Iacobaș și victima sa, Bogdan Crețu comite, totuși, păcatul de a fi mai întâi critic și eseist și abia apoi prozator. Cu alte cuvinte, personajele lui vorbesc ca din cărți, au puncte de vedere nuanțate și argumentate, echilibrate, folosesc un discurs ușor nefiresc condiției lor sau gândesc la rece, fapt care nu se potrivește întru totul cu gravitatea situațiilor traversate. De exemplu, în discuția pe care o poartă cu fiul său despre anii de temniță, Ștefan Păcuraru insistă să echilibreze balanța dintre bine și rău, dinamitând concepțiile obișnuite cu privire la statutul victimei și al securistului:

„Există o realitate a deținutului și există o realitate a gardianului. Pentru cei mai mulți, prima o suprimă pe a doua. Pe scurt, torționarul îl stâlcește-n bătaie sau îl omoară pe deținut, după ce chef are. Dar (...) am pus multe fapte cap la cap și am realizat că binele nu e mereu într-o parte și tot răul în partea cealaltă. Acuma, voi tindeți să țineți cu victima și așa e și normal. Dar asta nu înseamnă că tot binele s-a adunat în colțul victimei și tot răul în colțul gardianului. Nu. E adevărat, unul are puterea și o folosește. Dar nu mereu la fel: uneori mai mult decât e nevoie, alteori mai puțin. Sau măcar fără tragere de inimă”³⁴.

Ștefan Păcuraru îi propune aici fiului său să renunțe la radicalismul juvenil pe care atât el, cât și Sara, mai ales, îl împărtășesc. Până în acest punct, tatăl lui Vlad nu cunoștea adevăratele motivații din spatele blândeții tatălui Sarei, dar chiar și așa, reușita romanului lui Bogdan Crețu vine din atenția acordată pluriperspectivismului ca tehnică narativă utilizată în construcția securistului și nu numai.

³³ *Ibidem*, p. 167.

³⁴ *Ibidem*, p. 140.

Iancu Iacoban este, în opinia deținuților, „gardianul cel bun”, iar în viața de familie este un tată implicat, incapabil de mari gesturi de iubire, dar suficient de liniștit și de protectiv cât să le creeze fiicei și soției sentimentul de armonie și siguranță. Interesant de văzut în roman este că singurul personaj care îl condamnă pe Iancu Iacoban pentru faptele comise pe când era gardian în penitenciare este fiica lui, Sara. Pe când foștii deținuți îi poartă o amintire plăcută, mergând pe principiul că se putea să fie și mai rău decât a fost, adolescența este mai tranșantă și își renegă originile. Îi este rușine că provine dintr-o asemenea familie, în care tatăl a fost torționar, iar mama ei a acceptat ca un astfel de om să îi fie soț:

„Ce fel de femeie poate trăi alături de un torționar? Adică lângă un om care a schingiuit, a produs durere. Lângă un om care a ucis. De ce ar accepta o femeie să-și lege viața de viața unui om care a produs atâta suferință? Din iubire? Atunci, ce e iubirea asta dacă acceptă răul? Dacă acceptă crima? E un rău și ea? (...) se poate ierta așa ceva? Se poate accepta? (...) Copilul ăla sunt eu! Eu, Vlad. Copilul unui monstru! E tatăl meu un monstru? Spune-mi, Vlad, e un monstru? Ce fel de om sunt eu?”³⁵.

Sara este exponentul generației tinere, care vede totul în alb și negru, nu și în gri. Într-un univers în care fiica își urăște tatăl torționar, iar victimele lui se roagă pentru el, e limpede că ordinea lumii este răstălmăcită. De aceea, volumul lui Crețu, deși nu propune subiecte neexploatate până acum în literatura despre comunism, se distanțează de tot ceea ce a mai apărut pe piață tocmai prin spunerea aceleiași povești, dar de fiecare dată din unghiuri diferite și cu alte străfunduri. O „morală a fabulei” ar fi că totul este relativ, că nu există un singur adevăr și nici o singură dreptate, ci că totul depinde de perspectiva din care privești lucrurile. Totodată, se mai transmite ideea că tentaculele răului se întind peste generații și contaminatează și viața celor care se află în jurul fostului securist. Povestea de dragoste dintre Vlad și Sara (rămasă însărcinată) se încheie abrupt, după ce fata află cine era de fapt tatăl său și ajunge să sufere o criză a inadecvării și a imposibilității de a-și accepta originea, așa că se abate de la planul orchestrat de Iancu în privința viitoarei lor familii și se desparte de iubitul ei printr-o scrisoare în care îl minte că a făcut un avort și că trebuie să o uite definitiv.

³⁵ *Ibidem*, p. 234-235.

Volumul *Tatăl meu la izolare* (2021) al lui Cristian Teodorescu trimite, de asemenea, la universul închisorilor comuniste, la torturile și epurările din anii 50, înscenările de infracțiuni și procesele intentate foștilor țăraniști sau liberali sau celor care, sub orice formă, se arătau împotriva noului regim. Până aici, romanul aduce aminte de un roman din 1980 al lui Mircea Diaconu, *La noi, când vine iarna*, unde, pe puține pagini, un narator-copil spune povestea arestării tatălui său căruia i se înscenează furtul unei puști, drept care este arestat, în anii „obsedantului deceniu”: „În recreație m-am tot uitat dacă au venit rândunelele și abia seara am aflat că cineva îl reclamase pe tata că are o pușcă belgiană cu trei țevi și că n-are permis”³⁶.

La Cristian Teodorescu, încă de pe prima pagină, se anunță că personajul principal, Vladimir (Gigi) Teodorescu, este tatăl său, dar această explicitare a identității nu înseamnă afirmarea unui atașament al naratorului față de protagonist, ba chiar se poate observa o distanță lucidă, necruțătoare a perspectivei narrative. După cum observa și Bogdan Crețu, „mai multă emoție a autorului-narator ar fi însemnat însă o îndulcire, o deviere spre melodramatic a unei experiențe-limită”³⁷.

Concret, volumul prezintă, contrapunctic, viața inginerului chimist Teodorescu, angajat la IMUM în Medgidia, cu tabieturile, pasiunile, performanțele sale, respectiv momentul-cheie al existenței lui, adică arestarea în urma unei trădări din partea celor pe care îi credea prieteni de încredere și perioada de întemnițare, cu toate torturile pe care le-a presupus. Romanul se conturează ca o numărătoare inversă a zilelor până la arestarea din 1955, alternată doar de capitole care fac imersiuni în trecutul mai îndepărtat al personajului, de pe vremea când era coleg cu Regele Mihai la școala militară de la Dealu Mare sau de când a stat ascuns într-o garsonieră a mamei lui, de Calea Rahovei, timp de 847 de zile, imediat ce comuniștii au preluat puterea și arestau simpatizanții vechilor partide politice:

„După țăraniștii lui, le venise rândul, câteva luni mai târziu, și liberalilor. Erau băgați în pușcărie până și social-democrații lui Titel Petrescu,

³⁶ Mircea Diaconu, *La noi, când vine iarna*, ed. a 3-a, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 81.

³⁷ Bogdan Crețu, „Viața de apoi a tatălui scrisă de fiul lui”, în *Observator cultural*, nr. 1079, din 23.09.2021, <https://www.observatorcultural.ro/articol/viata-de-apoi-a-tatalui-scrisa-de-fiul-lui/> (accesat la 09 iunie 2024).

cu el în frunte. Acuzația cel mai des folosită era de «uneltire împotriva statului»³⁸.

După ce scapă printr-un noroc de o inspecție făcută de milițieni în garsoniera naționalizată, Gigi Teodorescu fuge din București și se refugiază la Medgidia, unde ajunge să conducă laboratorul de la IMUM, se căsătorește cu Tanți, fiica unui fost cârciumar cu stare și își face prieteni printre colegii și subalternii de la locul de muncă, dar greșește tocmai prin încrederea pe care le-o arată în fața mai multor pahare de alcool. Titi Cojoacă, chiar cel care îi spusese „[...] în timp ce se îndreptau spre cârciuma 11 Iunie, că și în Medgidia mai dispăreau oameni noaptea, ca la București”³⁹ îl va trăda în cele din urmă, așa încât ultima parte a romanului, anticipată de la primele rânduri, cuprinde momentul arestării personajului și supliciile îndurate la penitenciarele din Constanța și Codlea pentru a recunoaște infracțiuni imaginare:

„Fotograful, totdeauna el, îl întreba mai întâi dacă *declară*. «Nu!» Chiorul cere bătaie, Săndele! Începeau cu țeava de plumb și cu nuiielele. Când oboseau, urma *suplimentul*. Invenții de-ale lor sau ale altora ca ei. Îl agățau cu capul în jos de lanțul care atârna din tavan și-l trăgeau amândoi de mâini până îi trosneau încheieturile. Îl curentau cu un cablu și își stingeau țigările pe pieptul lui. Dacă leșina de durere, aruncau apă pe el până se trezea. Fotograful îl întreba din nou: «Declari, bă?» și-l palmuia, să deschidă ochii. Gigi articula greu, cu gura uscată: «Să mă gândesc, că nu mai țin minte...». «Ți s-a zdruncinat creierii!», îl diagnostica tipul cu țigara și striga după gardian să-l ducă în celulă”⁴⁰.

Deși condamnat inițial la moarte, iar mai apoi la muncă silnică pe viață, un avocat abil reușește să îl scoată nevinovat după mai bine de doi ani de pușcărie, timp în care i se naște și un băiat, Cristian, copil dorit doar de Tanți. Viața de după închisoare îl găsește pe Gigi în imposibilitatea de a conviețui cu soția sa și de a-și găsi un loc de muncă stabil, așa încât familia se destramă.

Povestea tatălui, spusă de fiul lui, se constituie ca un exercițiu de înțelegere a istoriei mici în raport cu istoria mare, care influențează orice decizie din sfera vieții private a individului. Autorul declară în toate interviurile care i

³⁸ Cristian Teodorescu, *Tatăl meu la izolare*, Iași, Editura Polirom, 2021, p. 157.

³⁹ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 307.

s-au luat de la publicarea romanului că întâmplările sunt inspirate aproape în totalitate din viața tatălui său:

„Din câte am observat, întâmplările cel mai greu de crezut sunt cele care s-au petrecut și în viața de toate zilele. În *Tatăl meu la izolare* cele mai multe lucruri povestite acolo s-au întâmplat și în viață. Cele înfiorătoare sau revoltătoare — sunt destule! — mi-au rămas în minte, unele chiar cu aceleași cuvinte pe care le-am auzit de la tata”⁴¹.

Totuși, autorul este suficient de distanțat de personajul său desprins din realitate pentru a reuși să brodeze, pe seama poveștilor auzite, o narațiune echilibrată, fără efuziuni sentimentale sau deraieri melodramatice.

Relevanța volumului în nișa discutată vine și din faptul că își plasează acțiunea în anii 50-60, acoperind un spațiu divers, de la Capitala terorizată de arestări inopinate, până la zona Dobrogei, al cărei farmec romantic se pulverizează din momentul în care inginerul Teodorescu se simte urmărit și tracasat de securiști și milițieni. Prin tematica abordată, romanul depășește grila vieții cotidiene și se constituie ca un roman politic, anticomunist, care reface, în notă personală, un *puzzle* al epurărilor comuniste și al absurdităților regimului, amintind de volumul Ruxandrei Cesereanu, *Un singur cer deasupra lor*, al Alinei Nelega, *ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat* sau, de Aleksandr Soljenițin, cu al său *O zi din viața lui Ivan Denisovici*.

Într-o cheie similară romanului lui Bogdan Crețu, ultimul roman al lui Radu Aldulescu, *Vertijuri, goluri de memorie. Aici este țara mea* (2024), are ca personaj central un fost ofițer de securitate, Virgil Lepară, a cărui existență narativă se fixează pe diferite coordonate. Romanul se deschide cu eliberarea din închisoare, după 20 de ani de detenție, a securistului criminal, ale cărui sarcini pe vremea lui Ceaușescu erau de a suprima orice persoană se arăta contra dictatorului sau regimului. Interesant este că, după eliberare, fostul torționar este protejat de un coleg din structuri și plasat în azilul Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea, unde are parte de cazare, masă, servicii medicale la discreție, intimitate și liniște. Mai mult decât atât, protectorul lui Virgil Lepară îi cere pastorului în grija căruia l-a plasat pe colegul său să îl convingă pe acesta

⁴¹<https://www.banatulazi.ro/in-tatal-meu-la-izolare-cele-mai-multe-lucruri-povestite-acolo-s-au-intamplat-si-in-viata-interviu-cu-scriitorul-cristian-teodorescu/> (accesat la 29 aprilie 2025).

să țină o serie de conferințe despre activitatea sa criminală din Epoca de Aur, cu scopul pretins de a arăta ispășirea personajului, pocăința sa și felul în care, cu ajutorul Bisericii patronate de pastorul Vicențiu, acesta a reușit să se reabiliteze și să urmeze calea cea dreaptă. Aplecarea lui Aldulescu asupra comunismului și a psihologiilor umane pe care le-a creat regimul nu este deloc o noutate, însă alegerea unui protagonist din rândul foștilor securiști criminali și evidențierea sistemului de pile și relații care să îi asigure reintegrarea în societate odată ispășită pedeapsa pe viață redusă la numai 20 de ani este un element inedit nu doar în integrala prozei scriitorului, ci și în proza românească contemporană preocupată de comunism.

Pentru a îngreuna procesul de reabilitare a lui Virgil, autorul introduce încă din primele capitole un artificiu narativ: fostul deținut ajunge să se împrietenească cu Adrian, fiul unui bun prieten din Securitate, pe care a fost nevoit să îl elimine după ce respectivul, Florian Bucșe, ar fi încălcat un ordin primit de la superiorii săi. Astfel, domnului Virgil Lepară îi este și mai greu să uite sau să ascundă sub preș faptele colonelului Virgil Lepară, iar acest joc al măștilor este atent controlat de Radu Aldulescu, reușind să surprindă disimularea personajului și psihologia sa complicată. La fel ca Bogdan Crețu, fostului securist i se conturează profilul de dinainte de a intra în cadrul organelor de securitate:

„(...) crescut la orfelinat, mama decedată când l-a născut și tatăl pierdut când avea 12 ani... în definitiv, ăsta era adevărul, esența lui: un copil sărman, fără părinți, crescut de stat... Nu, nu din cei despre care se spunea, în zilele revoluției, că i-a ținut Ceaușescu în orfelinate ca să-i fie fideli, până la sacrificiul suprem, dar nici prea departe de așa ceva n-a fost. Statul a investit în el și s-ar putea spune că și-a recuperat investiția cu asupra de măsură, prin prestațiile de excepție ale colonelului Virgil Lepară”⁴².

Gândul cu care se împacă Virgil Lepară, pentru a-și justifica faptele din timpul regimului trecut, este că:

„(...) spre deosebire de un criminal în serie sau ocazional, care primește ordin direct de la diavol, ofițerul care ucide în virtutea unui ordin primit de la superiorul său ar putea beneficia de niște circumstanțe atenuante.

⁴² Radu Aldulescu, *Vertijuri, goluri de memorie. Acolo este țara mea*, Iași, Editura Polirom, 2024, p. 26-27.

Ordinul nu se discută, nu se analizează și nu poate fi ignorat, el trebuie executat prompt. Profesionalismul unui astfel de ofițer se bazează și pe o mentalitate de slugă înregimentată într-un sistem, aflată la ordinul unui stăpân, acesta fiind și el, la rândul-i, în subordinea unor stăpâni ce alcătuiesc o ierarhie de așa-ziși sfinți despre care se spune că te mănâncă până să ajungi la Dumnezeu. (...) câți erau? Legiune! Numele lor era legiune! Scriptele cu numele lor s-au aflat în permanență sub protecția legii conspirativității”⁴³.

Altfel spus, securistul ar fi fost doar un angajat în slujba Partidului, nu un criminal cu sânge rece, care să fi găsit satisfacție în lichidarea victimelor sale. Deși pare că i se oferă personajului șansa de a fi văzut și ca având o față umană, Virgil Lepară din prezent nu se poate dezice de gândurile întunecate. O violează pe Viorica, o tânără vulnerabilă care vine să se relaxeze pe malul lacului Tei unde el și Adrian înoată în zilele călduroase de vară, și, pentru un moment, își pune în minte să o ucidă, ca să fie sigur că nu va depune plângere împotriva sa. Punctul în care se întâlnesc romanele lui Crețu și Aldulescu este tocmai acela privitor la dimensiunea personalității securiștilor din trecut. Dacă, fie și pentru câteva momente, cititorul poate manifesta o doză de înțelegere față de aceste personaje, având în vedere copilăria, traumele și neajunsurile evocate, această atitudine este imediat descurajată de paginile în care se evidențiază acțiunile din prezent ale acestora. În romanul lui Bogdan Crețu, trecutul fostului gardian se transferă ca o pată asupra prezentului Sarei, împiedicând-o să își trăiască armonios povestea de dragoste cu Vlad. Viața ei este o continuă cursă contra moștenirii familiale, contra propriilor rădăcini. La Aldulescu, crimele lui Virgil Lepară, dintre care se distinge episodul uciderii lui Florian Bucșe, îi demolează lui Adrian, fiul victimei, șansa unui „tată adoptiv”, așa cum ajunsese să îl vadă, inconștient, pe bărbatul de 60 de ani cu care înoată în lacul Tei. Cunoașterea adevărului destramă orice legătură se formase între ei *a priori*, mai ales când mama sa, Andra, își dedică toată existența găsirii și pedepsirii criminalului soțului ei. Într-o cronică la romanul lui Aldulescu, însuși Bogdan Crețu nota că:

„Mesajul rămîne însă același: omul e făcut să sufere. Indiferent că suportă sau comite răul, el e tot o victimă. O victimă vinovată, uneori chinuită de conștiință, căutînd vertijul golului de memorie, alteori trăind vegetal în

⁴³ *Ibidem*, p. 22.

efuziunea puterii, a confirmării de sine; sau una nevinovată, fugind imaginar în vise mici, irelevante (eternul «ținut de răcoare și verdeată», care uneori e o slujbă, alteori familia sau alcoolul ori iluzia unei țări occidentale unde munca aduce automat și un trai mai bun) – personajul-tip din romanele lui Radu Aldulescu rămîne, oricum, sub pecetea unui destin de care nu se poate elibera”⁴⁴.

Relația pe care Virgil Lepară o are cu Florian Bucșe, prietenul, colegul și, mai apoi, victima sa, constituie nucleul romanului, din mai multe puncte de vedere. În preajma lui Florian își petrece fostul colonel tinerețea, pentru că se cunosc la Școala de Securitate de la Băneasa și așa află că au și povești de viață oarecum similare: ambii provin dintr-o zonă cuprinsă între Timișoara și Arad, s-au confruntat de mici cu lipsurile și au fost forțați să muncească încă din adolescență, așa încât, veniți la București și intrați în sistem, au ambiții mari. Tot împreună colindă străzile Capitalei în permisiile, iar Virgil, cunosător și îndrăzneț, îl inițiază și pe Florian în tot ce înseamnă viață de noapte și zone selecte, tânjind amândoi la a avea odată bani mulți ca să își permită câteva excese și fantezii. Colindând aleile Cișmigiului, tinerii Virgil și Florian le cunosc pe surorile Andra și Dorina, a căror asemănare izbitoare le face să pară gemene, deși există o diferență de doi ani între ele. Într-un chip ușor de anticipat, până a doua zi se formează perechile Virgil-Doriana, respectiv Florian-Andra, ultimei dintre ele fiindu-i promis un viitor și dincolo de moartea bărbatului. Prietenia dintre cei doi se răcește pe măsură ce anii trec și avansează în structuri, dar cu atât mai mult după ce Florian este exclus din Securitate în urma episodului de la Ambasada Iranului. Aici se dezvoltă intriga sau punctul nodal al romanului: Virgil primește misiunea de a-l suprima pe fostul său prieten, iar în acest sens, îi înscenează un accident de mașină. Pentru că planul nu merge, victima fiind încă în viață și riscând a deconspira întreaga schemă, Virgil îl forțează pe medicul de gardă la care ajunge Florian să îi administreze o fiolă cu otravă. Omnisciența naratorială se dovedește zgârcită cu cititorul în privința gândurilor și a sentimentelor lui Virgil Lepară, pus în situația de a încheia, aparent definitiv, orice relație cu Florian Bucșe. Nu se oferă prea multe detalii despre atitudinea colonelului și nici despre eventualele sale resorturi

⁴⁴ Bogdan Crețu, „Natural born killer. O tragedie contemporană cu securiști”, în *Observator Cultural*, nr. 1217, <https://www.observatorcultural.ro/articol/natural-born-killer-o-tragedie-contemporana-cu-securisti/> (accesat la 29 aprilie 2025).

afective. Tot ceea ce se sugerează este că nu ar fi avut cum și, de fapt, nici nu ar fi vrut să refuze această misiune cu o încărcătură specială, tocmai pentru a-și proteja interesele și poziția deja câștigată:

„Îl leagă de acel prieten nostalgia începuturilor, primii pași către hora asta a suprimărilor. Florian, da, de o vârstă cu el și provenind din aceleași locuri de unde au plecat amândoi, spre zări mai senine, pasămite... Pe lângă nostalgie, obârșie, povești de dragoste cu două surori ce urmează să-i lege pe veci, vine misiunea colonelului Lepară și a locotentului Cratiță, avându-l drept obiectiv pe fostul colonel Florian Bucșe. Misiunea asta nu poate fi refuzată. Un refuz ar fi totuna cu o dezertare ce-i poate procura colonelului Lepară o soartă asemănătoare cu a fostului său prieten. Asta dacă n-ar defecta, aidoma altor ofițeri, cerând azil politic prin serviciile secrete ale unei țări din Occident. (...) Nu, nu se vede transfug, defector, conamnat la moarte în contumacie, pentru trădare de țară, pentru deconspirarea unor crime comandate de Ceaușescu, făcute cu mâna lui și a altora. (...) Colonelul Lepară este, în acest aparat, o rotiță care, în momentul când ar dispărea, numaidecât ar veni în locul lui altcineva, să facă exact ce face el. Ar fi un mod de a se dezvinovăți, în definitiv: dacă nu eram eu, era altul care să-l rezolve pe sărmanul Florian...”⁴⁵

Numai că moartea lui Florian nu înseamnă și încheierea legăturii sale cu Virgil Lepară. Cunoscându-l pe Adrian, fiul celui ucis, fostul colonel ieșit din închisoare cade pradă vertijurilor și golurilor de memorie anunțate încă din titlu. Se simte bântuit de fantoma fostului prieten, de care nu se poate elibera câtă vreme fiul lui îi caută prezența ca pe a unui tată adoptiv. Încearcă să lase în urmă crimele trecutului, să se disocieze. Începe să se refere la sinele din prezent ca „domnul Lepară”, iar la sinele criminal, drept „colonelul Lepară”, în speranța că cele două instanțe nu se mai suprapun, că s-a mântuit. Singura scăpare rămasă este sinuciderea. Încearcă să se înece în mare, pe timp de furtună, când apa este rece ca gheața. La orizont, îl vede și îl aude pe același Florian din tinerețe, iar scena are, conform cu interpretarea lui Bogdan Crețu, un caracter ghilgameșian:

„De ce nu spui nimic, Florian? Știu că ai murit, dar știu tot atât de bine că ar trebui să-mi vorbești. Îmi faci niște semne care nu-mi sunt de ajuns. Mă chemi la tine, am înțeles, mă iubești, dar asta rezolvă doar în mică măsură problema noastră”⁴⁶.

⁴⁵ Radu Aldulescu, *op. cit.*, p. 64-65.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 324.

Valurile îl aduc la țărniș, unde suferă atacul de cord fatal. Criminalului nu îi este permis să moară de propria mână, nu poate deține controlul absolut, așa cum își imaginase multă vreme, cât a primit ordine, pe linie foarte scurtă, de la Ceaușescu însuși. Romanul reușește, în chip inedit, să arate o inversare a rolurilor de putere în relația dintre victimă și călău. Florian Bucșe, victimă a lui Virgil Lepară în anii comunismului, se întoarce din morți să îl persecute pe criminalul său, aducându-l în punctul terminus al disperării. Reabilitarea lui Virgil Lepară, promisă prin colaborarea dintre Biserica Adventistă și S.R.I.-ul actual, nu se poate realiza, câtă vreme bruma de conștiință a fostului colonel este atacată, constant, de proiecția fantomatică a lui Florian Bucșe în persoana fiului său, Adrian.

Aldulescu „atacă” o latură mai puțin cunoscută a comunismului și a reminiscențelor sale, completând tabloul larg al literaturii care tematizează fostul regim dictatorial. Prozatorul iese din zonele „cuminți” ale traiului obișnuit în Epoca de Aur și face portretul robot al unui securist care se simte îndreptățit să omoare, un produs dintre cele mai sinistre ale regimului lui Ceaușescu. Foarte interesantă este amplasarea personajului sub umbrela Bisericii Adventiste de către generalul Corneliu Pahonțu. O astfel de mișcare, care putea fi interpretată la începutul romanului ca un gest de prietenie și de recunoștință față de cel care a ispășit 20 de ani de temniță în numele foștilor securiști, este de fapt menită a legitima, prin conferințele-spovedanii ale domnului Virgil Lepară, Serviciul Român de Informații, instituția născută din cenușa Securității de pe vremuri, dar de care vrea să se îndepărteze printr-un profil curat. Totodată, prin mărturisirea crimelor sale, care dobândesc în ochiul publicului un caracter fantasmatic și ireal, atrocitățile comise de fosta Securitate nu mai sunt cercetate îndeaproape, ba chiar sunt considerate produsul imaginației unui nebun în căutare de atenție și de a stârni controverse. Actualul S.R.I. se pune, astfel, la adăpost.

Concluzii

În deschiderea acestui studiu, am propus câteva versuri din volumul *Anestezia: un singur poem* (2021) al Danielei Rațiu, în ale cărui pagini se regăsesc texte despre formele de represiune comuniste aplicate asupra populației române în cele patru decenii de regim totalitar. În versurile citate, de remarcat mi se pare a fi tocmai această încrucișare a privirilor gardianului și

deținutului, încrucișare observată din exterior și care transmite, în fond, frica și vulnerabilitatea fiecăruia dintre exponenți. În viziunea poetică a autoarei, victima și călăul se află pe aceeași poziție, a umilinței și a inferiorității. Nu mai există un raport de subordonare, niciunul nu deține aici puterea. Și unul, și altul sunt victime în egală măsură ale unui sistem care îi plasează în roluri extenuante și niciodată clar delimitate.

Cele cinci romane prezentate mai sus au ilustrat, în chei diverse, inexorabilul raport care se poate stabili între victime și călăi pe fundalul comunismului românesc, atât în etapa sa de jistă, cât și în aceea ceașistă. Volumele alese pentru această parte a studiului evidențiază ipostaze felurite ale organului de Securitate, respectiv ale opozantului politic, numitorul comun fiind această tentativă de a crea un călău cu față umană sau măcar cu oarecare muștrări de conștiință. În afara gardianului celui bun, fascinat de marionete, din romanul lui Lucian Dan Teodorovici, ceilalți gardieni sau securiști întâlneau în volumele amintite fie dovedesc o brutalitate exacerbată, precum plutonierul Măruță, al lui Alexandru Vlad sau fotografii din romanul lui Cristian Teodorescu, fie întrețin o iluzorie ipostază a blândeții, ca în cazul lui Iancu Iacoban din volumul lui Bogdan Crețu, al tovarășului Bojin, din *Matei Brunul*, sau al lui Virgil Lepară, care caută să se reabiliteze în societate după crimele comise în trecut. De fapt, se poate vorbi aici despre perfidia angajaților din sistem, care, în mod calculat, plantează în mintea deținuților o falsă sămânță a binelui, în felul acesta pulverizându-le până și dreptul la a se simți victime și de a-și dori o răzbunare.

Andreea ZAVICSA
Universitatea București
Facultatea de Litere